
ПОНЯТТЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Проведений юридичний аналіз інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Визначено поняття: підстава, передумова, умова, іспитовий строк. Запропоновано внести у кримінальний кодекс України перелік певних обов'язків, які б покладалися судом до умовно-достроково звільненого та можливість скасування умовно-дострокового звільнення у зв'язку з їх невиконанням.

Ключові слова: *відбування покарання, умовно-дострокове звільнення, матеріальна підстава, формальна передумова.*

Проведен юридический анализ института условно-досрочного освобождения. Определены понятия: основание, предпосылка, условия, испытательный срок. Предложено внести в Уголовной кодекс Украины положения, согласно которому на условно-досрочно освобожденного может быть наложен судом перечень определенных обязанностей, закрепленных в законе, а также возможность условно-досрочного освобождения от отбывания таких видов наказания как общественные работы, арест, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью.

Ключевые слова: *отбывание наказания, условно-досрочное освобождение, материальное основание, формальная предпосылка.*

Juridical analysis of the probation institute is conducted. it is offered to enter position on which the court, appointing probation, has the right to assign on conditionally-prescheduled released execution of the certain duties which list is fixed by the law into the criminal legislation.

Keywords: *-serving sentence, parole, material basis, the formal assumption.*

Соціальне призначення інституту звільнення від покарання – коректувати інтенсивність криміналізації конкретних суспільно небезпечних діянь, скоєних конкретними особами, в залежності від досягнення по відношенню до них цілей покарання – перш за все виправлення засуджених, сприяти індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності, служити поступовою формою переходу від застосування кримінальних покарань до нормального життя у суспільстві [9, с. 18]. Також воно

виражається в зацікавленості держави у якнайшвидшій ресоціалізації засудженого [25, с. 458]. У зв'язку з цим кримінальне законодавство України встановлює різні види звільнення від покарання.

Умовно-дострокове звільнення – є одним із видів звільнення від покарання, в якому знайшли своє відображення принципи гуманізму кримінального та кримінально-виконавчого права, індивідуалізації та диференціації виконання покарання, раціонального застосування заходів примусу, засобів виправлення та стимулювання правослухняної поведінки засудженого.

Багато вчених, наприклад, Ю. М. Ткачевський, І. Д. Перлов, В. В. Скибицький, З. І. Зельдов, Стручков В. М. Трубников, О. М. Бандурка, Г. В. Дровосеков, Л. В. Кузнецова, А. З. Перелигін, Л. Є. Орел та інші в своїх наукових працях досліджували умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, однак актуальність вивчення цього інституту залишилась і сьогодні.

Відповідно до ч.1 ст. 81 КК України до осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання. Таким чином, умовно-дострокове звільнення не застосовується до таких видів покарань, як арешт, громадські роботи, позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю. Цікаво що, наприклад, кримінальне законодавство Латвії [26], Білорусії [27] передбачають умовно-дострокове звільнення від арешту. Згідно ст. 60 КК України покарання у вигляді арешту полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції та встановлюється на строк від одного до шести місяців. Таким чином даний вид покарання хоч і встановлюється на короткий термін, однак по суті є дуже жорстким, тому що, з одного боку, як правило, призначається за злочини невеликої тяжкості, про що говорить аналіз санкцій статей особливої частини КК України, а з другого, полягає у повній ізоляції особи, на яку розповсюджуються всі обмеження встановленні до осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк (ст. 51 КВК України). Враховуючи, що положення про застосування умовно-дострокового звільнення без будь-яких обмежень до всіх категорій засуджених є великим

досягненням та проявом гуманізму КК України 2001 року порівняно з попереднім кримінальним кодексом, автор вважає за необхідне розширити зазначений у ч.1 ст. 81 КК України перелік видів покарань, від відбування яких можливе умовно-дostroкове звільнення та включити до нього покарання у вигляді арешту, громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю.

Також треба зазначити, що відповідно до ч.1 ст. 81 КК України умовно-дostroкове звільнення можливо, якщо особа відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. Однак ст. 51 КК України не передбачає такого виду покарання, в ній закріплені такі види, як позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Таким чином, до ст. 81 КК України доцільно внести поправки та замість «позбавлення волі» зазначити «позбавлення волі на певний строк».

Дотепер у науці кримінального права не має єдиного бачення щодо визначення юридичної природи умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання. На думку вчених, складність цієї проблеми обґрунтовано тим, що даний вид звільнення регулюється трьома галузями права: кримінальним, кримінально-виконавчим та кримінально-процесуальним [4, с. 5].

Існує точка зору, відповідно до якої умовно-дostroкове звільнення – це заключна стадія відбування покарання [8, с. 88]. Такий погляд призводять до висновку, що засуджений продовжує відбувати невідбуту частину покарання на свободі, хоча у дійсності ніяке покарання у цей період реально не відбувається. Застосування до звільненого заходів суспільного та соціального впливу не містить каральних елементів та не є покаранням. Тому автор не поділяє думки, що умовно-дostroкове звільнення – це заключна стадія відбування покарання.

Неодноразово підіймалось питання щодо стабільності вироку при умовно-дostroковому звільненні. Так, В. Андреев [1], Е. Т. Борисов [3, с. 1], П. Догреев [7] вважали, що умовно-дostroкове звільнення – це внесення змін у вирок суду. Треба погодитись з думкою І. Д. Перлова [16, с. 100], Ю. М. Ткачевського [21, с. 86], с. Г. Келіной [11, с. 251], які не бачать в умовно-дostroковому звільненні змін вироку. Рішення про умовно-дostroкове звільнення не ставить під сумнів правильність вироку у частині звинувачення та покарання, хоча вносить суттєві зміни у строки його фактичного виконання. Можливість таких

коректив заздальгідь передбачене у законі. І. Д. Перлов [16, с. 100] вважає, що суспільство та правосуддя зацікавлені в тому, щоб покарання було ефективним. І якщо ефект досягнутий шляхом скорочення призначеного судом строку покарання, то це не тільки не підриває усталеність вироку, а є свідчення успішного його виконання. З наведених аргументів робимо висновок, що при умовно-достроковому звільненні про коливання стабільності вироку мова йти не може, хоча, в той же час, внесення коректив у покарання в певних випадках буває необхідним.

У юридичній літературі зустрічається теорія згідно з якою умовно-дострокове звільнення визначається як заохочення [12, с. 26]. Однак ця точка зору є спірною. Умовно-дострокове звільнення дійсно заохочує засудженого, виступає правовим стимулом виправлення, однак дане визначення носить дуже загальний характер і не може визначати юридичну природу саме умовно-дострокового звільнення. На думку Ю. М. Ткачевського під поняття «заохочення» підпадають і звільнення від відбування покарання з випробуванням, і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким тощо [22, с. 25]. Однак не викликає сумніву, що умовно-дострокове звільнення виступає важливим стимулом виправлення засуджених, який робить позитивний виховний вплив.

Деякі вчені, наприклад, с. Я. Улицький [28, с. 89], А. М. Носенко [13, с. 6] вважають, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є суб'єктивним правом засудженого, тобто забезпеченою законом можливістю поведінки особи, яка направлена на досягнення її мети та інтересів. Однак таке визначення просто вказує, що засуджений має право на умовно-дострокове звільнення і не визначає його юридичну природу.

Інша група вчених відносять умовно-дострокове звільнення від покарання до прогресивної системи відбування покарання [20, с. 201; 2, с. 141; 4, с. 5]. По своїй суті прогресивна система відбування покарання виражається в тому, що умови тримання засуджених істотно змінюються у бік посилення або послаблення в залежності від поведінки засудженого. Зміна умов відбування покарання для осіб, засуджених до позбавлення волі, практично веде до зміни обсягу їх прав чи то в бік поступового ослаблення обмежень, чи то у бік ще більшого обмеження прав особи, що неможливо при умовно-достроковому звільненні, тому що виконання покарання вже припинилось.

Деякі вчені розглядають умовно-дострокове звільнення як один із видів звільнення від покарання, суть якого полягає у достроковому звільненні засудженого від подальшого реального відбування покарання під умовою обов'язкового дотримання ним ряду приписів, перелічених у законі та встановлених судом у відповідності з цим законом [22, с. 25; 25, с. 469]. З таким визначення можна погодитись.

Для подальшого аналізу умовно-дострокового звільнення необхідно розрізнити такі поняття як «підстава», «передумова» та «умова» умовно-дострокового звільнення. По цьому питанню існують різні погляди. Перша група вчених, розрізняє підстави та обов'язкові умови умовно-дострокового звільнення. До підстав вони відносять ступінь виправлення засудженого, а до умов – фактичне відбуття засудженим певної частини призначеного судом покарання [15, с. 15; 25, с. 469]. Друга група вчених визначає підставу як ступінь виправлення засудженого, фактичне відбуття засудженим певної частини покарання як передумову, а умови – як вимоги, які висуваються під час невідбутої частини покарання [23, с. 117; 19, с. 146]. Третя група вчених визначає дві підстави умовно-дострокового звільнення: ступінь виправлення засудженого та фактично відбута частина строку покарання, а умови – як вимоги, які висуваються під час невідбутої частини покарання [21, с. 176; 9, с. 84; 10, с. 4].

Підстава – це все, на чому що-небудь основане, поставлено, встановлено; що служить опорою, фундаментом, початком, причиною [5, с. 771]; достатня умова для чого-небудь [29, с. 467], причина, достатній привід, що виправдовує що-небудь [14, с. 422]. Передумова – попередня умова чого-небудь [14, с. 533]. Умова – залежність чого від якщо чи буде [6, с. 512]; те, від чого залежить щось інше (обумовлене), суттєвий компонент комплексу об'єктів [29, с. 707]; правила, встановленні якій-небудь області життя, діяльності [14, с. 771]. Саме відбуття засудженим певної частини призначеного судом покарання, на наш погляд, є передумовою умовно-дострокового звільнення, тому що особі, що відбуває покарання, надається пільга у вигляді дострокового звільнення від подальшого відбування покарання не за те, що воно відбуло певну частину покарання, а за те, що під час відбування покарання засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці довів своє виправлення. Із цього витікає, що фактичне відбуття засудженим встановленої законом частини строку пока-

рання саме по собі не є підставою для умовно-дострокового звільнення, а виступає як передумова, що повинна обов'язково враховуватися при застосуванні умовно-дострокового звільнення. Таким чином, **матеріальною підставою** умовно-дострокового звільнення є доведеність засудженим сумлінною поведінкою і ставленням до праці свого виправлення; **формальною передумовою** – відбуття засудженим певної частини покарання, а саме: 1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин; 2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі; 3) не менше трьох четвертих строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання. Треба зазначити, що особа може бути звільнена умовно-достроково лише при сукупності матеріальної підстави та формальної передумови такого звільнення. **Умовами умовно-дострокового звільнення** є закріплені у законі вимоги до звільненого та його поведінки у період невідбутої частини покарання коли він знаходиться на волі. Аналіз законодавства свідчить, що невідбута частина покарання по суті є **іспитовим строком** умовно-дострокового звільнення, його тривалість залежить від розміру фактично відбутого строку покарання. Треба погодитись, що початком іспитового строку є день винесення судом постанови про умовно-дострокове звільнення, а закінченням – день закінчення строку покарання [11, с. 262]. Термін «іспитовий строк» необхідно ввести у кримінальне законодавство України.

Згідно зі ст. 81 КК України до умовно-достроково звільненого висувається лише одна умова – не скоювати під час невідбутої частини покарання (іспитового строку) нового злочину, однак, ця вимога стосується всіх громадян України і є їх конституційним обов'язком. В українському законодавстві не передбачено певних правових обмежень, які б застосовувались до звільненого під час іспитового строку, наприклад, встановлення контролю за поведінкою звільненого, виконання встановлених судом

обов'язків, можливість відміни умовно-дострокового звільнення у зв'язку з їх невиконанням. Таким чином, на сьогодні умовно-дострокове звільнення є по суті безумовним.

Законодавство закордонних країн вже давно передбачає умови застосування умовно-дострокового звільнення, можливість його відміни та засоби контролю за умовно-достроково звільненими. Наприклад, згідно ст. 731 Кримінально-процесуального кодексу Франції надання умовно-дострокового звільнення може супроводжуватись певними умовами, а також засобами надзору, які мають на меті полегшити повернення до нормального життя у суспільстві звільнену особу. Ці заходи застосовуються під керівництвом або спостереженням комітетів під головуванням судді по виконанню покарань, комітету по пробації за участю патронажних товариств. Тривалість вказаних заходів не може бути менше ніж невідбута частина покарання та може перевищувати невідбутий строк покарання не більш ніж на один рік [17, с. 80].

У Німеччині на умовно-достроково звільнених розповсюджуються всі правила, які торкаються виконання спеціальних обов'язків, які передбаченні при наданні відстрочки виконання покарання (прабації). Звільненому встановлюється іспитовий строк у межах невідбутої частини строку покарання. Він віддається під нагляд помічника судді по умовно-достроковому звільненню [17, с. 118].

При умовно-достроковому звільненні у Великобританії суд зобов'язаний роз'яснити засудженому, що якщо упродовж трьох років після умовно-дострокового звільнення він порушить кримінальне законодавство, то знов стане перед судом, та буде відповідати і за старий, і за новий злочин [24, с. 47].

В США Рада по умовно-достроковому звільненню самостійно вирішує чи потребує звільнений нагляду. При цьому у засудженого є право на звільнення від умов умовно-дострокового звільнення, якщо він задовільно відбуде мінімальний строк перебування на свободі у порядку умовно-дострокового звільнення враховуючи скорочення цього строку за гарну поведінку [18, с. 232].

На підставі викладеного можна зробити наступні висновки. Умовно-дострокове звільнення - один із видів звільнення від покарання, який є комплексним інститутом кримінального та кримінально-виконавчого права та має складну юридичну природу. Суть умовно-дострокового звільнення полягає у достроко-

вому звільненні засудженого, який відбув встановлену частину строку покарання, призначеного вироком суду та довів своє виправлення, від подальшого відбування покарання під умовою обов'язкового дотримання ним ряду обов'язків перелічених у законі та встановлених судом у відповідності з цим законом. Можливість умовно-дострокового звільнення є проявом довіри до засудженого з боку держави, надання йому певної пільги у вигляді звільнення від покарання раніше визначеного строку, виступає важливим стимулом до виправлення засудженого. Умовно-дострокове звільнення можливе лише за сукупністю матеріальної підстави та формальної передумови. Матеріальною підставою умовно-дострокового звільнення є доведеність засудженим сумлінною поведінкою і ставленням до праці свого виправлення; формальною передумовою – відбуття засудженим певної частини покарання, умовами умовно-дострокового звільнення є закріплені у законі вимоги до звільненого та його поведінки у період невідбутої частини покарання, невідбута частина покарання по суті є іспитовим строком умовно-дострокового звільнення, його тривалість залежить від розміру фактично відбутого строку покарання. Для ефективного застосування умовно-дострокового звільнення необхідно встановити засоби контролю за поведінкою звільненого, перелік певних обов'язків, які б покладалися судом до умовно-достроково звільненого можливість відміни умовно-дострокового звільнення у зв'язку з їх невиконанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев В. Как исполняется приговор // Известия. 1987. 3 января.
2. Беляев Н. А., Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых колониях – Л: Ленинградский университет, 1963. – 186 с.
3. Борисов Э. Т. Основания условно-досрочного освобождения и замена наказания более мягким. Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. – М., 1969. – 15 с.
4. Водяников Д. П., Кузнецова Л. В. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания и замена неотбытой части наказания более мягким. – М.: ВЮЗИ, 1981. – 37 с.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т.1-4. – М.: Рус.яз., 1989 – Т.2: И-О – 1989 – 779 с.
6. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т.1-4. – М.: Рус.яз., 1989 – Т.4: Р-V. – 1991 – 683 с.
7. Догреев П. Авторитет приговора // «Известия», 3 января 1967
8. Ефимов М. А. Некоторые вопросы условно-досрочного и досрочного освобождения// «Правоведение». – 1958. – № 1. С.84-94.
9. Зельдов С.И. Освобождение от наказания и его отбывания. – М.: Юрид. лит., 1982 – 137 с.

10. Иногамова-Хегай Л. Овнования и предпосылки применения условно-досрочного освобождения // Уголовное право. – 2003. - № 3. – С. 4.
11. Курс советского уголовного права: В 6-ти т./ Пионтковский А. А., Ромашкин П. С., Чхиквадзе В. М. – М.: Наука, 1970. – Т.3: Наказание. – 350 с.
12. Михлин А. С. Проблемы досрочного освобождения от отбывания наказания. Учебное пособие. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1982. – 151 с. С.26.
13. Носенко А. М. Условно-досрочное освобождение от лишения свободы. Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. – Киев, 1973 – 19 с.
14. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Под ред Н.Ю. Шведовой. – М.: Советская энциклопедия, 1972 – 846 с.
15. Орел Л.Е. Условно-досрочное освобождение от лишения свободы по советскому уголовному праву: Конспект лекций: учебное издание. – Х.: ХЮИ, 1966 – 44 с.
16. Перлов И. Д. Исполнение приговора в советском уголовном процессе. – М.: Юрид. лит., 1963. – 227 с.
17. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии. Общая часть. Отв. ред. Н. Ф. Кузнецова. – М.: Юрид. лит., 1991 – 287 с.
18. Примерный Уголовный кодекс США. Под ред. Б. С. Никифорова. – М.: Прогресс, 1969 – 303 с.
19. Скибицкий О. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. – К.: Наукова думка, 1987 – 181 с.
20. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части. – М.: Юрид. лит., 1985 – 240 с.
21. Ткачевский Ю. М. Освобождение от отбывания наказания. – М.: Юрид. лит., 1970 – 181 с.
22. Ткачевский Ю. М. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. – 2002. - №1. С.16-40.
23. Трубников В. М. Умовно-досрочове звільнення від відбывання покарання // Національний університет внутрішніх справ. Вісник Національного університету внутрішніх справ. Вип.19: Научне видання. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 336 с;
24. Уголовное право зарубежных стран // Уч. пособие. Под ред. Н.Е. Крылова, А.К.Серебрянникова. – М.: Зерцало, 1998. – 208 с.
25. Уголовное право. Общая часть. Учебник. Под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай – М.: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2008 – 560 с.
26. Уголовный закон Латвийской Республики: Пер. с лат. – Минск: Тесей, 1999. – 176 с.
27. Уголовный кодекс Республики Беларусь/ Вступ. ст. Л.И. Лукашова, Э. Л. Саркисовой. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск: Тесей, 2001 – 312с.
28. Улицкий С.Я. Некоторые теории юридической природы условно-досрочного освобождения в советском праве // Учен. записки ДВГУ. Т.14. Юридические науки, Владивосток, 1968 – С.83-90.
29. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Ф. Федосеев, С. М. Ковалев – М.: Советская энциклопедия, 1983 – 840 с.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2014